

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

На правах рукопису

**АНДРУСЬ
Микола Іванович**

**ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ
ГОСПОДАРЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО
РАЙОНУ В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ
СПЕЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗОНИ (СЕЗ)
(На прикладі Ужгородського району)**

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук
Спеціальність: 08.10.02 – Територіальні
системи та комплекси**

Львів – 1997

Дисертацією є рукопис. Робота виконана в інституті регіональних досліджень НАН України (м. Львів).

Науковий керівник – доктор економічних наук
ФУРДИЧКО О.І.

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор,
заслужений працівник народної освіти України **МІКЛОВДА В.П.**

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
МАЛЬСЬКИЙ М.З.
кандидат економічних наук,
доцент **МОКІЙ А.І.**

Провідна установа – Науково-дослідний економічний
інститут Мінекономіки України

Захист дисертації відбудеться « 10 » липень 1997 р.
о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 04.10.01
по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук в
Інституті регіональних досліджень НАН України за адресою: 290026,
м. Львів, вул. Козельницька, 4

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту
регіональних досліджень НАН України.

Автореферат розісланий « 6 » гербне 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

В.І. ЖОВТАНЕЦЬКИЙ

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

1.1 Актуальність теми. Пошук шляхів виходу економіки України з кризи базується на прагненнях звільнитися від командно-адміністративних методів керівництва. В якості одного з таких шляхів і розглядається створення спеціальних (вільних) економічних зон (СЕЗ). Адже такі зони передбачають реалізацію системи заходів, що сприяють інтенсифікації процесу нагромадження капіталу. Це, в свою чергу, є стимулом для розвитку всіх видів діяльності, у тому числі для заснування нових підприємств на базі приватної власності, без чого неможливий вихід із сучасної затяжної соціально-економічної та екологічної кризи в Україні.

На жаль, на сьогоднішній день немає єдиної загальноприйнятої точки зору на те, якими ці зони мають бути в Україні. В інших країнах світу вільні економічні зони як форма міжнародної співпраці довели свою ефективність по залученню та використанню зарубіжних інвестицій. В Україні інтерес до вільних економічних зон підсилюється у зв'язку з тим, що їх можна розглядати як засіб децентралізації та регіоналізації економіки країни.

Другим надзвичайно дискусійним моментом є погляд на територію (на її форму, величину), яка може бути базою для створення СЕЗ (ВЕЗ). В даний час простежуються дві протилежні точки зору на цю проблему:

- 1). Пропозиції по наданню широкої економічної самостійності окремим областям України;
- 2). Планування створення так званих точкових економічних

зон, які як правило мають бути розташовані на відносно невеликих територіях.

Але насправді, на наш погляд, відмічена проблема є багато глибшою. Адже і в першому, і в другому випадку характер пропозицій чи планування по створенню СЕЗ та кінцевий результат (форма і особливості економічної зони) залежатимуть від параметрів і характеристик конкретних територій, на яких ці зони передбачається створити. Слід відмітити, що підбір таких територій і їх вивченість є недостатніми в наш час. Так, практично відсутні ґрунтовні дослідження особливостей функціонування виробничих комплексів, які формуються в приміських зонах, тобто на територіях прилеглих до міст. Ось чому необхідність їх вивчення є такою гострою і нагальною. На особливу увагу заслуговує вивчення приміських адміністративних районів, на території яких найяскравіше проявляються протиріччя між містом і оточуючим його середовищем.

Ось чому дослідження соціально-економічного розвитку адміністративних районів і його оцінка з позицій доцільності створення в їх межах СЕЗ є надзвичайно актуальним в даний час для країн з перехідним типом економіки, тобто і для країни, якою є Україна.

Окремі аспекти таких досліджень висвітлені в роботах М.І.Долішнього, П.Ю.Вєдєнького, В.І.Пили, О.Е.Кузьміна, М.І.Гонака, І.І.Лукінова, М.І.Пірена, Р.Айлена, М.Г.Чумаченка та ін.

Вивченню прикордонних територій присвячені праці О.І.Шаблія, Л.Р.Руденко, І.О.Горденко, Г.Г.Старостенко, О.У.Хомри, Л.В.Жука, М.І.Чаїки та ін.

Слід відмітити, що окремі аспекти розвитку приміських те-

ЛНА Укр. Ін-т Статистики
Київ

риторій частково висвітлювались в наукових публікаціях В.І.Вілоусова, Ж.Боже-Гарнье і Ж.Шабо, М.І.Долішнього, Г.М.Лапто, П.Мерлена, Е.Н.Перщика, Н.Ф.Тимчука, Б.С.Хорева, Л.Т.Шевчук, В.С.Черкеса та ін.

Однак питання доцільності формування СЕЗ в межах прикордонного адміністративного району, який одночасно є приміським, проблеми і особливості її функціонування в умовах взаємовідносин обласного міста з приміським адміністративним районом в перехідний до ринкових відносин період та інші є практично не вивчені. Дослідженню саме цих проблем і присвячена дана робота.

Актуальність проблеми, її теоретичне і практичне значення, недостатня вивченість з позицій сучасних вимог побудови національної економіки на основі ринкових відносин визначили мету, завдання, предмет, об'єкт, методологію і методіку, наукову новизну, практичну цінність проведеного дослідження.

1.2 Мета і завдання дослідження - розробка теоретичних та науково-практичних питань створення і формування СЕЗ у прикордонно-приміському адміністративному районі в умовах реформування економіки України, поглиблення міжнародного поділу праці та інтенсифікації інтеграційних процесів.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити наступні завдання:

- дати оцінку особливостям прикордонно-приміського району для організації СЕЗ;
- розкрити суть СЕЗ (ВЕЗ);
- визначити зміст поняття "прикордонно-приміський адміністративний район";
- розробити варіанти моделей СЕЗ для прикордонно-примісь-

кого адміністративного району;

- визначити основні напрямки реальної побудови прийнятої моделі СЕЗ;

- розробити соціально-економічний і фінансовий механізм регулювання функціонування СЕЗ прикордонно-приміського адміністративного району в умовах реформування економіки України.

1.3 Предмет і об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є Ужгородський прикордонно-приміський адміністративний район, предметом - теоретичні та методичні основи функціонування СЕЗ на його території в умовах реформування економіки України.

1.4 Методологія і методи дослідження. Методологічною основою проведення дослідження послужили праці українських і зарубіжних вчених з питань створення, формування і розвитку БЕЗ (СЕЗ), особливостей функціонування територіально-виробничих комплексів прикордонних і приміських адміністративних районів тощо.

У процесі дослідження застосовувалися методи системного, порівняльного, економічного і регіонального аналізу, а також статистичні, соціологічні, математичні та інші методи.

Основні положення роботи, висновки та пропозиції ґрунтуються на обширному статистичному матеріалі, на даних служб обласної, районних і міських адміністрацій, на матеріалах проектних, наукових і науково-дослідних організацій.

1.5 Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у:

- поглибленні поняття прикордонно-приміського адміністративного району та визначенні сучасної домінанти формування механізмів діяльності прикордонного адміністративного району;

- розкритті і конкретизації змісту понять "вільна економічна зона", "спеціальна економічна зона", "прикордонно-при-

міський адміністративний район" та ін.

- побудові моделі СЕЗ Ужгородського прикордонно-приміського адміністративного району;

- визначенні взаємозв'язків і взаємозалежностей між СЕЗ і територіально-виробничими комплексами різних ієрархічних рівнів;

- прогноській оцінці соціально-економічних наслідків функціонування СЕЗ.

1.6 Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних положень, розробці методичних підходів і практичних рекомендацій по створенню і формуванню СЕЗ в межах прикордонно-приміського адміністративного району. Отримані в процесі дослідження результати можуть бути використані державними і господарськими органами областей західного регіону України, що займаються питаннями активізації економічного розвитку територій.

1.7 Апробація роботи. Результати проведеного наукового дослідження доповідались на наукових семінарах Інституту регіональних досліджень НАН України та на ряді науково-практичних конференцій.

1.8 Публікації. За результатами проведених досліджень автором опубліковано 3 наукових роботи, загальним обсягом 6,5 др. арк.

1.9 Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, 3-х розділів, висновків, списку літератури.

2. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ

2.1 Реформування української економіки в сучасних соціально-економічних умовах вимагає по-новому підходити до визначення перспектив розвитку територіальних форм продуктивних сил, зокрема, до розробки стратегії і тактики соціально-економічного розвитку адміністративного району.

Разом з тим ця розробка не може не опиратись на такі фундаментальні поняття для регіональних досліджень як територіальний поділ праці.

Під територіальним поділом праці розуміють, як правило, об'єктивний неворотний процес виробничої спеціалізації районів і посилення міжрайонної кооперації, обміну спеціалізованою продукцією і послугами; просторовий прояв поділу суспільної праці взагалі, зумовлений економічними, соціальними, природними, національно-історичними особливостями різних територій і їх географічним положенням. Територіальний поділ праці є одним з факторів підвищення продуктивності суспільної праці.

Поскілки об'єктом нашого дослідження є прикордонний адміністративний район (Ужгородський), то слід вважати правомірним застосування наступних термінів у даній роботі: міжнародний поділ праці, географічний поділ праці, міжрайонний поділ праці. Вони очевидно можуть вважатися рівнозначними, але по відношенню до Ужгородського району термін "територіальний поділ праці" чи не найкраще відображає особливості розміщення продуктивних сил і просторові економічні пропорції між різними державами, між окремими частинами (регіонами) країни, але і

між містом і селом, а також передбачає економіко-географічні зв'язки, основною умовою існування яких є необхідність подолання простору.

Слід відмітити, що якщо адміністративна територія Ужгородського району стала реальним суб'єктом зв'язків економічних відносин, то тут могло би успішно розвиватись транскордонне регіональне співробітництво. У цьому випадку міжнародний поділ праці значно би поглибився і став би потужним фактором подальшого розвитку продуктивних сил на досліджуваній території. Отже, при умові послідовної реалізації принципу інтеграції держав через інтеграцію адміністративного району України з нігзовими адміністративними одиницями сусідніх держав можна би було забезпечити зростання ефективності співробітництва на транскордонних територіях.

2.2 У даній дисертаційній роботі вивчені особливості господарського механізму прикордонно-приміського адміністративного району. При цьому вихідним моментом дослідження було положення, що адміністративний район чи як його часто називають - нігзовий адміністративний район (НАР) - це не тільки первинна таксономічна одиниця адміністративно-територіально-господарського поділу країни. Кожен НАР - це складна система, цілісність якої повинна забезпечуватись відповідним управлінням. Управління господарством Ужгородського нігзового адміністративного району здійснюється Ужгородською районною адміністрацією. На території району знаходиться 1 міська, 1 селищна і 29 сільських Рад. Відповідно до Закону України "Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування", Указу Президента України від листопада 1995 р. про делегування окре-

мих повноважень органам місцевої влади в Ужгородському районі проведена значна робота, спрямована на підвищення активності і самостійності місцевих Рад, органів громадського самоврядування - сільських комітетів у вирішенні завдань виробничої і соціальної сфери у своїх регіонах. На проведених у 1996 році 64 сесіях Рад, 123 засіданнях виконкомів, 41 сході селян обговорювались і намічались конкретні заходи вирішення проблем соціально-економічного розвитку населених пунктів, пошуку резервів для формування та ефективного використання місцевих бюджетів.

Аналіз сучасної податкової ситуації в межах Ужгородського району дозволяє зробити висновок, що в даний час існують невикористані резерви поповнення надходжень від місцевих податків та зборів. Зокрема, більше коштів могло би поступити у вигляді таких видів податків, як курортний збір (Глибоцька, Кам'яницька, В.Лазька, Худлівська, Оноківська сільські Ради), за паркування автомобілів (Чопська міська, Середнянська селищна та Коритнянська сільська Ради), за виготовлення реклами тощо.

2.3 Покращення механізму господарювання прикордонно-приміського адміністративного району можливе при належних підходах до його прогнозування. У цьому зв'язку різко зростає потреба у повноцінній і достовірній інформації. Така потреба загострюється ще і тому, що поряд - господарські системи низових адміністративних одиниць держав-сусідів і порівняння рівня розвитку вітчизняного прикордонно-приміського адміністративного району з їх рівнем розвитку може сприяти розробці механізмів по активізації соціально-економічного розвитку даного регіону України.

Для того, щоб прогнозування стало одним із найважливіших

елементів управління розвитком господарства адміністративного району, воно повинно базуватись на:

1. Аналізі і оцінці рівня розвитку господарського механізму адміністративного району, ступеня його впливу на вирішення соціально-економічних проблем. Одночасно слід проаналізувати структуру суб'єктів діяльності, їх ефективність, залежність від зовнішнього ресурсного забезпечення тощо.

2. Оцінці поточних та майбутніх потреб району соціально-економічного характеру з відповідним обґрунтуванням ресурсного, передусім фінансового, забезпечення.

3. Вивченні стійкості існуючих та новостворених суб'єктів діяльності в залежності від кон'юнктури ринку, ресурсного забезпечення, господарського механізму і т.ін.

4. Оцінці перспектив розвитку господарського комплексу відповідно до потреб комплексного розвитку адміністративного району.

5. Розробці механізмів активізації економічної діяльності існуючих та потенційних господарських об'єктів різних форм власності в різних умовах фінансування.

2.4 Прогнозування розвитку і удосконалення механізму господарювання прикордонно-приміського адміністративного району повинно здійснюватись на основі врахування ряду принципів, зокрема тих, які є необхідними в умовах функціонування такого типу району. В процесі виконання дисертаційної роботи виявлено, що в умовах прикордонно-приміського адміністративного району найважливішими принципами є: врахування ймовірних тенденцій в трансформації міжнародного поділу праці в досліджуваному пограничному регіоні; угодженість розвитку вітчизняних госпо-

дарських систем різного ієрархічного рівня з врахуванням рівня розвитку та ієрархічності зарубіжних господарських систем; формування системи розселення відповідно до розташування головних господарських осей і вузлів (Лінії кордону, транскордонних переходів, транспортних магістралей тощо), до розміщення місць прикладання праці і т. д., узгодженість різного типу територіальних структур між собою і з адміністративно-територіальним поділом з врахуванням аналогічних структур на сусідніх зарубіжних територіях; узгодженість територіальних структур з галузевими структурами господарських комплексів і т. ін. Дотримання цих принципів сприятиме формуванню стійких територіальних пропорцій. Як свідчить зарубіжний досвід, територіальні пропорції між регіонами і локальними формами продуктивних сил є індикаторами збалансованості територіального розвитку. Отже, пошук оптимальних територіальних пропорцій в прикордонні є одним з кроків до побудови ефективного суспільства на територіях держав-сусідів.

2.5 Враховуючи те, що на сьогоднішній день немає єдиної точки зору на зміст понять "прикордонні території" та "прикордонний адміністративний район", хоча саме цій проблематиці присвячено ряд публікацій останніх років, автором зроблена спроба дати власне трактування змісту цих понять.

Оскільки історично склалося так, що до прикордонних переважно відносять лише території розташовані з одного боку кордону, хоча кордон виконує не тільки розподільчу, але і об'єднуючу функцію, то в даному дослідженні, застосовуючи термін "прикордонні території", ми маємо на увазі території, що прилягають до кордону в межах України. Відповідно, вживаючи тер-

мін "прикордонний адміністративний район", маємо на увазі адміністративні райони України, які безпосередньо прилягають до кордону.

На нашу думку, вимагає більшої уваги і конкретизації типологія адміністративних районів у прикордонні. Не викликає сумніву доцільність виділення у цьому регіоні прикордонно-приміського адміністративного району, тобто району змішаного типу. Прикладом такого типу району і є Ужгородський адміністративний район. На наш погляд, прикордонно-приміським адміністративним районом має право називатись такий адміністративний район, територія якого, з однієї сторони, межує з територією іншої держави, а з іншої, - з територією великого (по чисельності населення чи по значимості функцій) міста. Територія такого району ділиться на дві полярні зони: на зону впливу кордону і на зону впливу міста. Це вимагає застосування спеціальних підходів до вичення життєдіяльності в межах такого району на локальному рівні.

2.6 В даний час є дуже важливою оцінка політичної, соціально-економічної та екологічної ситуації в пограниччі в розрізі адміністративних районів.

В період побудови так званого соціалізму аналіз і вирішення проблем прикордонних районів здійснювалось лише на базі положень, що витікали з теорії вирівнювання рівнів економічного розвитку районів. В результаті ці райони розглядались як периферійні, "бідні", які потрібно шляхом "підтягування", тобто за рахунок додаткових інвестицій (дотацій) виводити на певний рівень соціально-економічного розвитку. Адже ці райони в період існування імперії під назвою Радянський Союз є

однієї сторони обрамлялись "залізною завісою", в зоні якої не могло і бути мови про повнокровний соціально-економічний розвиток, рух капіталу, інформації, товарів.

В сучасних умовах, тобто при переході до ринкового господарства прикордонні райони у відповідності з теорією поляризованого розвитку можуть і повинні розраховувати інтенсифікацію соціально-економічної діяльності в їх межах, тобто на приплив інвестицій внаслідок зростання привабливості і сприятливих їх умов (економічних і соціальних вигод), а також на збільшення доходів на їх території. Традиційно в дослідженнях прикордонному положенню відводиться роль коректуючого чинника. На нашу думку, сучасні соціально-економічні процеси засвідчують, що саме прикордонне положення і є головною домінантою формування господарських механізмів прикордонних районів в сучасних умовах. Про це свідчить і те, що інтеграція України в єдиний європейський економічний простір почалася з прикордонних районів шляхом розробки проектів створення вільних економічних зон, формування єврорегіонів ("Карпати", "Буг" та ін.).

Не викликає сумніву і те, що саме прикордонні адміністративні райони володіють найбільшими потенційними можливостями в перехідний до ринкових відносин період. Адже вони легко піддаються всезростаючому впливу інтернаціоналізації господарського життя, завдяки чому є такі збільшенню міжнародних потоків товарів, людей та інформації. Економічна і соціальна структура прикордонних адміністративних районів в значній мірі перебудовується в бік взаємного міждержавного пристосування. Фактично зароджується нові, інтенсивні, які базуються переважно на ринкових факторах, форми соціально-економічної взаємодії на

мікрорівні.

2.7 Специфіка соціального і економічного розвитку прикордонних адміністративних районів у період панування командно-адміністративної системи зумовила формування в їх межах зон деформованої життєдіяльності населення. Кордони, які відігравали роль бар'єру, були непрохідною перепоню для можливих контактів різного виду і протікання соціально-економічних територіально-структурних та інших процесів. Ця деформованість життєдіяльності населення прикордонних адміністративних районів у порівнянні з іншими (внутрішніми) адміністративними районами збереглась і зараз. Прикордонні адміністративні райони відзначаються специфічністю природного руху населення. Вони мають свої відмінності і в прояві міграції: у 1994 р. тут був незначний відток населення. При цьому, якщо в міст прикордоння мав місце відплив населення, то в сільську місцевість - міграційний приплив. Рівень безробіття в прикордонні в 1996 р. був вищим (в 1,3 рази) від відповідного показника по країні в цілому. "Човникова" активність населення прикордонних адміністративних районів (поїздки за товарами, в гості тощо) є теж значно вищою, ніж подібна активність населення інших районів. У прикордонних адміністративних районах відбувається інтенсивне "переміщення" полюсів соціально-економічного росту. Так, надовичайно сильно активізувалась діяльність населення тих поселень, в яких є транскордонні переходи. Території прикордонних адміністративних районів стали полем виникнення нових ядер економічного росту на базі малих міських і сільських поселень, в яких масово почали виникати спільні підприємства.

2.8 Ужгородський район розташований у південно-західній частині Закарпатської області. Як адміністративна одиниця він утворений у 1946 році. Площа району - 0.9 тис. км². Населення - 73,4 тис. чол. (1996). Районні функції зосереджені на території обласного центру міста Ужгорода. Слід відмітити, що на території Ужгородського району на початок 1996 року 13,5 тис. чол. проживало в містах, а 59,9 в сільській місцевості. Процент урбанізації становив 18,4 %, що є значно нижче від середньореспубліканського показника (39,1 %). Щільність населення в межах району (81,6 чол на кв.км) є також значно нижчою від середньореспубліканської (100,6). В північно-західній частині району знаходиться обласний центр Закарпатської області - місто Ужгород (126,3 тис. чол. на 1.01.1996), який в склад Ужгородського району не входить. На території Ужгородського району знаходиться 1 місто (Чоп), 1 селище міського типу (Середнє) та 64 сільських населених пункти, які підпорядковані 1 міській, 1 селищній та 25 сільським Радам.

На території Ужгородського району формується територіально-виробничий комплекс, рівень розвитку якого визначається рядом факторів (рушійних сил), найважливішими серед яких є економіко-географічне та соціально-географічне положення, природно-ресурсний потенціал, трудовий потенціал, рівень розвитку продуктивних сил, економічні, соціальні, екологічні та інші фактори.

Найважливішим фактором формування ТВК Ужгородського району і таким, який треба враховувати найпершим, є розташування (географічне положення) району. Адже політико-географічне, економіко-географічне та соціально-географічне положення Ужгородського району є унікальним. Цей район є прикордонним райо-

ном першого порядку, тобто його територія безпосередньо межує на заході з двома європейськими державами: з Угорщиною і Словаччиною.

Природно-ресурсний потенціал Ужгородського району є багатим і вирізняє його серед інших районів Закарпатської області. Промисловий потенціал Ужгородського району є порівняно невисоким: тут зосереджено 13 промислових підприємств із середньосписковою чисельністю працюючих на початок 1997 року 1272 чоловіки. За 1996 рік підприємства району виробили промислової продукції на суму 29064 тис.гривен у діючих цінах (31511 тис.гривен у порівняних цінах), що менше, ніж у 1995 році на 18,8 %.

Сільське господарство виступає найважливішою галуззю матеріального виробництва адміністративного району. Внаслідок лібералізації цін, майже повної ліквідації державного замовлення, руйнування міжгосподарських зв'язків сільськогосподарські підприємства опинилися у важких економічних умовах. Сільське господарство району представлено 21 колективним сільськогосподарським підприємством, у користуванні яких на 1 січня 1996 року налічувалося 31,2 тис. га (по області в цілому - 396,3 тис.га). Станом на 1 січня 1997 року в колективних господарствах та радгоспах було в наявності 12056 голів великої рогатої худоби (менше, ніж на 1 січня 1996 року на 1886 голів), у тому числі 3712 корів, 7756 голів свиней, 6209 голів овець 219 тис. голів птиці. В АПК району спостерігалось загострення ряду проблем, пов'язаних із функціонуванням колективних сільськогосподарських підприємств.

В Ужгородському районі налічується 7 будівельних організацій, які в 1996 році виконали підрядних будівельних робіт на

суму 4344 тис.гривен, що становило 104 % до прогнозу, в тому числі власними силами - на суму 4215 тис. гривен. Всі будівельні організації виконали передбачені обсяги робіт. Середньоспискова чисельність працівників, зайнятих у будівництві становила на 1 січня 1996 року 780 чоловік.

В Ужгородському районі відносно добре розвинені споживчий ринок та сфера послуг, хоча в даний період і у цій сфері проблем не бракує. Товарообіг роздрібної торгівлі і підприємств громадського харчування у 1996 році склав 42777 тис. гривен, у тому числі підприємств громадського харчування - 2413 тис. гривен. Найбільшу частку роздрібного товарообороту забезпечили підприємства колективної власності - 79,3 %. Серед підприємств колективної власності найбільша частка товарообігу припадає на спільні підприємства, малі підприємства та товариства з обмеженою відповідальністю.

За 1996 рік підприємствами, організаціями і комерційними структурами реалізовано платних послуг на загальну суму 8302 тис. гривен, у тому числі побутових послуг - на 901 тис.гривен.

2.3 Прикордонне положення Ужгородського адміністративного району є, з однієї сторони, потужним фактором ускладнення його соціально-економічного розвитку, а з іншої, - виступає у ролі резерву поліпшення соціально-економічного стану району.

Якщо говорити про прикордонність як про фактор ускладнення, то слід очевидно акцентувати увагу на історичних моментах розвитку цих територій. Адже саме прикордоння є місцем зіткнення інтересів держав-сусідів і саме прикордонні території є епіцентром політичних змін, змін урядів і концепцій управління

за відносно невеликі проміжки часу.

Особливо яскраво проявилась прикордонність як фактор ускладнення соціально-економічного розвитку Ужгородського району в період побудови та званого соціалізму. У той час обмін інформацією, товарами, ресурсами між цим прикордонним адміністративним районом і іншими територіями здійснювався лише у східних напрямках і представляв собою приклад так би мовити "внутрішнього територіального поділу праці". Міжнародний поділ праці на локальному рівні, тобто на рівні адміністративного району практично був відсутній. В період існування імперії Радянський Союз міжнародні економічні зв'язки формувались в центральній частині держави. Території прикордонних адміністративних районів використовувались у кращому випадку для транзитних послуг. Так, під час побудови так званого соціалізму через територію району проклали траси нафтопроводу "Дружба", газопроводу "Союз" та лінії електропередачі енергосистеми "Мир".

Слід наголосити, що можна відмітити ряд переваг для соціально-економічного розвитку територій прикордонних адміністративних районів, прикордонність яких можна розглядати резервом економічного зростання. Звичайно, в першу чергу йтиме мова про активізацію соціально-економічної діяльності в сучасних умовах негалежної України і зміни її геополітичного положення на світовій арені.

Так, на території Ужгородського прикордонного адміністративного району у 90- роках було зареєстровано понад 1000 малих і спільних підприємств, на яких працювало понад 2500 чоловік.

Отже, розвиток інтеграційних процесів України у Європейське співтовариство на локальному чи низовому рівні, тобто

в першу чергу на рівні адміністративних районів, суттєво залежить від використання прикордонності як резервів подальшого соціально-економічного розвитку прикордонних адміністративних районів. Це обумовлює докорінну трансформацію форм і методів управління соціально-економічним розвитком Ужгородського адміністративного району у відповідності з вимогами побудови в Україні нової економічної системи ринкового типу та активізації міжнародних зв'язків як на локальному, так і на загальнодержавному рівні.

2.10 У цьому зв'язку великий інтерес представляє формування транскордонних територіальних об'єднань на території адміністративно-територіальних одиниць держав-сусідів. Транскордонна міжнародна співпраця може бути реалізована і через СЕЗ (ВЕЗ). Слід зауважити, що яка би форма транскордонної діяльності не була обрана, у будь-якому випадку вона не тільки вплине на поглиблення міжнародного поділу праці, але і стане важливим структурним елементом світових інтеграційних процесів. Але, очевидно, від вибору форми розвитку СЕЗ залежить як характер міжнародного поділу праці, так і ступінь інтенсивності інтеграційних процесів. Звичайно, ця гіпотеза вимагає перевірки в умовах транскордонної співпраці України з іншими державами.

На сьогоднішній день є багатий зарубіжний досвід по вивченню функціонування різноманітних СЕЗ (ВЕЗ). Про це свідчить ряд наукових публікацій, зокрема, матеріали конференції у м.Чернівцях 5-7 квітня 1994 р. "Вільна економічна зона - як форма регіонального розвитку"; збірник текстів виступів міжнародної наукової конференції у Ялті-Флоросі 25-26 вересня 1996

року "Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: теорія і стратегія" (І.ЄС - У'96) та ін. Але результати ймовірних змін в міжнародному поділі праці в результаті функціонування вільних економічних зон висвітлені недостатньо. В даній роботі акцентується увага на таких змінах, на їх значенні для економічного зростання окремих регіонів України, зокрема, підвищення ефективності функціонування територіально-виробничих комплексів адміністративних районів.

2.11 Розрахунки показують, що при загальних одноразових затратах на створення СЕЗ "Закарпаття" в період до 2007 р. в обсязі 450 \$ США, в тому числі 100 млн \$ за рахунок місцевих бюджетів, 30 млн \$ - приватних вітчизняних інвесторів, 180 млн \$ - іноземних партнерів, 140 млн \$ - кредитних коштів державного бюджету України і щорічних поточних витратах в розрахунок до 2008 р. в обсязі 406,3 млн \$, річна сума економії за вказаний період перевищить 240 млн \$, середньорічна сума загального прибутку (до оплати податків) - 198,6 млн \$, рівень фактичної ефективності (сума річної економії до приведених затрат) - 29,3 %, комерційна рентабельність без врахування позабалансових доходів (в % до затрат виробництва - 32,9 %, строк окупності, відповідно, - 3,5 і 3,1 роки (рекордно короткий строк для аналогічних великих соціально-економічних систем).

2.12 Встановлені загальні параметри розвитку економіки Закарпаття в розрахунок на середню річну проектну потужність СЕЗ і параметри на вихідний 1997 рік і проміжні 1999 та 2005 рр.:

- темп приросту виробництва у початковий період створення

зони в цінах 1997 р. - 5,2 %; в 2000 р. - 6,9 % і після 2005 р. - 7,1 %;

- соціальна ефективність створення зони - відношення заробітної плати до прибутку - 1,5 в 2005 р. проти 0,6 в 1997 р.;

- економічна ефективність створення зони - 36,5 % при фактичній ефективності 15,1 % і нормативній - 15%;

- балансова рентабельність - 27,3 % при міжнародній нормі 7,2 % і вихідному рівні 3,7 %;

- строк окупності (по рентабельності) 3,1 - 3,5 роки, а з врахуванням додаткових позабалансових доходів і соціальних вигод, що виникають у зв'язку з створенням зони і зняттям соціальної напруги в регіоні, - 1,5 роки.

2.13 На фактичному матеріалі доведено, що незалежно від вибраних варіантів створення СЕЗ на території Ужгородського району позитивно вплине на становлення економіки Закарпатської області, освоєння передових українських технологій, розвиток великих промислових виробництв, формування прогресивної структури закарпатської економіки.

Очікується, що створення СЕЗ "Закарпаття" стане значним внеском в розвиток сільського господарства області, підвищення його продуктивності.

2.14 В умовах наявного і зростаючого в області надлишку робочої сили створення СЕЗ "Закарпаття" виступає як економічний і доступний шлях вирішення проблем зайнятості. Створення СЕЗ означає появу в регіоні більше як 100 тис. додаткових робочих місць, в тому числі 37,5 тис. робочих місць на першому етапі

робіт.

Без створення СЕЗ в регіоні очікується зниження чисельності зайнятих, безробіття і еміграція висококваліфікованих спеціалістів за кордон, що поглибить економічні та соціальні проблеми області.

2.17 Створення СЕЗ, як показують розрахунки, виявить благотворну стимулюючу дію на зростання капітальних вкладень в розрахунку на одного робітника і службовця, як за рахунок власних джерел, так і за рахунок іноземних. Це приведе до значного оновлення виробничої бази, насичення економіки регіону передовою технікою і технологією, що відповідає сучасним вимогам розвитку науково-технічного прогресу і забезпечує високий рівень конкурентноспроможності продукції. Очікується, що в оновлених умовах праці робітників і службовців стане більш привабливою і продуктивною, значно покращиться загальна культура виробництва, буде створено умови для підготовки і перепідготовки кваліфікованих кадрів безпосередньо на робочих місцях.

Очікуваний обсяг капітальних вкладень в розрахунку на одного робітника і службовця при створенні СЕЗ "Закарпаття" зросте з 0,9 тис. \$ в 1997 р. до 1,5 тис. \$ в 2000 р. і до 1,8 тис. \$ у 2007 р.

Ще більш інтенсивним при створенні СЕЗ буде зростання вводу основних фондів в розрахунку на одного робітника і службовця: з 1,2 % у 1997 р. до 1,4 % в 2000 р. і 1,8 % у 2007 р.

Позитивний ефект від створення СЕЗ приведе до істотного зростання маси прибутку, що припадає на одного робітника і службовця, і на цій базі - до зростання доходів бюджету тери-

торії, забезпечення його бездефіцитності, створення умов для збільшення виплат по системі соціального забезпечення і страхування населення.

З 1997 р. по 2007 р. прибуток в розрахунку на одного робітника і службовця по народному господарству регіону зростає з 1,2 % до 4,1 % в 2000 р. і 6,8 % в 2007 р.

При відсутності СЕЗ, як показують розрахунки, прибуток на одного робітника і службовця по народному господарству Закарпатської області в 1997-2005 рр. збільшиться всього на 0,2 %, а в подальшому очікується його спад до рівня 1990 р. Цей негативний процес приведе до загального занепаду виробництва через скорочення капіталовкладень за рахунок власних джерел, відповідно понизяться введення основних фондів, а, отже, їх відновлення і модернізація, збільшиться питома вага морально застарілої техніки і технології. Крім того, істотно скоротиться податкова база в Закарпатській області і відповідно соціальні виплати населенню, що приведе до значного погіршення його матеріального становища.

3. ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

1. В умовах реформування української економіки необхідне впровадження нових підходів до визначення перспектив розвитку прикордонно-приміських адміністративних районів.

2. Необхідна розробка програми по реалізації комплексу заходів, спрямованих на покращення механізму господарювання прикордонно-приміського адміністративного району.

3. Специфіка соціального і економічного розвитку прикордонно-приміських районів, деформована життєдіяльність населення в їх межах вимагають проведення подальших глибоких наукових досліджень з метою пошуків шляхів ефективного перспективного соціально-економічного розвитку цих територій.

4. Створення спеціальної (вільної) економічної зони на території адміністративного району (Ужгородського) є економічно доцільним, практично здійсненним в намічені строки (до 2007 р.) і супроводжується виїняtkово сприятливими наслідками для майбутнього прикордонно-приміського адміністративного району, Закарпатської області і України в цілому.

5. Створення СЕЗ може істотно сприяти зростанню рівня життя населення, підвищенню реальних грошових доходів і, зокрема, заробітної плати, пониженню соціальної напруги в регіоні. Очікується, що в 1997-2005 рр. грошові доходи в цінах 1995 р. в Закарпатській області зростуть більше, ніж в два рази, середня заробітна плата одного робітника і службовця зони - в 2,5 рази.

6. Рекомендується організувати звітність по напрямках діяльності СЕЗ і проводити систематичну аудиторську перевірку результатів діяльності підприємств, які створюються на території по рекомендованих формах звітності.

Рекомендується при цьому визначити перелік основних фондів, інших видів майна, відчужених на користь зони і визначити порядок його сертифікації, прийомки і здачі.

7. Доцільно (поряд з чисто географічними) створити економічні кордони СЕЗ "Закарпаття", відповідно з якими регулювати вихідні параметри, формувати основні напрями, мережу галузей, номенклатуру продукції, що випускається, та інші системні оди-

ниці, які включаються до складу зони як необхідні і достатні для економічного розвитку з гарантованою ефективністю і забезпечення повноцінної життєдіяльності зони у відповідності з кінцевою метою її створення. При цьому кінцева мета СЕЗ "Закарпаття" повинна визначатися в залежності від потенціалу її експортних потужностей, а економічні кордони зони - в залежності від конкретних цілей її розвитку. СЕЗ "Закарпаття" як комплексну зону припускається формувати поетапно, а її кордони передбачається визначати на кожному етапі. У відповідності з критеріями економічної доцільності повинні визначатися і кордони окремих об'єктів зони. Не виключена можливість і необхідність коректування цих кордонів в майбутньому, у тому числі в зв'язку із створенням на території Закарпатської області інших, точкових зон, зокрема, в зв'язку з створенням митної зони "Чоп-інтерпорт".

8. СЕЗ "Закарпаття", незалежно від потужності, кордонів і варіантів її створення, у відповідності з міжнародною класифікацією ЮНІДО відноситься до категорії зон з переважно сприятливими умовами для вільного підприємництва, ефективність яких визнається однією з найвищих у світі.

При цьому поруч з відносною дешевиною робочої сили і матеріальних ресурсів, ціни на які в 3,5-4,2 рази нижчі від світових, та пільгових режимів митного, податкового і соціально-побутового обслуговування розглядувана зона має дві додаткові переваги - стартові капітальні вкладення в об'ємі 1/3 загального обсягу необхідних і виключні екологічно чисті умови виробництва, що не мають аналогів у світі.

Віднесена до пріоритетних за стартовими умовами СЕЗ "Закарпаття" є предметом виключного інтересу для зарубіжних парт-

нерів. Без яких-небудь перебільшень можна стверджувати, що якщо зона не буде створена силами вітчизняних (в тому числі закарпатських) організацій, то вона в найближчий час неминуче з'явиться в іншій, і не виключено, - спотвореній формі, а підключенням інших, і не виключено, - шкідливих національним інтересам сил і капіталів.

9. Модель СЕЗ і отримані оцінки доцільно використовувати в подальших роботах по економічному проектуванню окремо взятих об'єктів, міст та адміністративних територій Закарпатської області при їх реконструкції і розширенні. Пропонується надати СЕЗ "Закарпаття" права на сертифікацію та експортне ліцензування власної продукції та отримання інвестиційних валютних кредитів під заклад в обсязі до 100 млн \$ США на умовах погашення кредиту і процентів по ньому за рахунок майбутніх валютних доходів СЕЗ "Закарпаття".

4. ПЕРЕЛІК ПУБЛІКАЦІЙ АВТОРА ПО ТЕМІ ДИСЕРТАЦІЇ

4.1 Долішній М., Веленький П., Андрусь М. Шляхи і форми розвитку міжнародного співробітництва прикордонних територій України // Соціально-економічні дослідження в перехідний період: щорічник наукових праць / НАН України, Інститут регіональних досліджень. - Львів, 1996. - С.6-14.

Особистий вклад: методичний підхід до здійснення аналізу особливостей міжнародної співпраці в західному прикордонні України.

4.2 Андрусь М.І. Система господарювання в адміністративному районі в умовах створення і функціонування СЕЗ. Львів,

ІРД НАН України, 1997. - 6 др. арк.

4.3 Бендасюк О.О., Андрусъ М.І. Розвиток фінансово-кредитних відносин в умовах становлення ринкової економіки. - Соціально-економічні та екологічні проблеми розвитку адміністративних районів. Наукові доповіді міжнародної науково-практичної конференції (м.Тернопіль, 17-18 квітня 1997 р.) / Інститут регіональних досліджень НАН України. - Львів: 1997.- С.24-28.

Особистий вклад: обґрунтування підходів до визначення та вивчення факторів, які зумовлюють особливості функціонування і організації фінансів підприємств та організацій.

АННОТАЦІЯ

Андрусъ М.І. Трансформація системи кохання адміністративного району в умовах функціонування спеціальної економічної зони (СЗЗ) (На прикладі Ужгородського району).

Дисертація на соискание ученої ступені кандидата економічних наук по спеціальності 08.10.02 - Територіальні системи і комплекси. Інститут регіональних досліджень НАН України. Львів, 1997 г.

Захищається рукопис дисертації, в якій досліджені теоретичні, методичні і практичні аспекти трансформації системи кохання адміністративного району в умовах функціонування СЗЗ. Розроблені методичні підходи і комплекс заходів до організації трансграничного міжнародного співробітництва через СЗЗ. Обґрунтована модель СЗЗ "Закарпаття",

рассматриваемая как стартовые условия повышения инвестиционной
аттрактивности региона и уровня жизни населения.

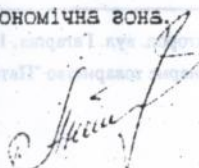
ANNOTATION

Andrus' N.I. The Transformation of the System of Economic Activity of an Administrative Region under Conditions of Functioning of Economic Zone (FEZ) (on Example of Uzhgorod Region).

Dissertation for the scientific degree of Candidate of Economic Sciences in speciality 08.10.02 - Territorial Systems and Complexes. Institute of Regional Studies of the Academy of Sciens of Ukraine. Lviv, 1997.

The manuscript of dissertation is defended, comprising theoretical, metodological and practical aspects of the transformation of the system of economic activity under the conditions of FEZ functioning. Methodological approaches to the organisation of transboundary international co-operation through FEZ and complex of measures for its implementation have been worked out. The pattern of FEZ "Zakarpatya" is considered, wich is regarded as starting conditions for increasing investment activity of region and the level of life of population.

Ключові слова: прикордонно-приміський адміністративний район, спеціальна економічна зона.

Підписано до друку 19.05.97. Формат 60x84/16.

Друк. арк. 1,75. Зам. 2760.

Тираж 100.

294013, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101.

Відкрите акціонерне товариство "Патент"

AB 38.001